

Line Lerche Mørck, Heidi Birk Carlsen, Anja Grøndahl, Connie Cramer

Jensen og Irene Nørgaard Lerche

Etik i kollektivt biografi-arbejde med mødre til ‘børn i vanskeligheder’

Resumé

Denne artikels tilgang til etik indeholder bud på forskningsmetodologi og social praksis etik, der bevæger sig “on the edge” (Wyatt & Davies, 2011:124), og udfordrer den mere udbredte institutionaliserede etik (Badiou, 2002). Institutionaliseret etik har typisk form af universelle standarder, som vi for eksempel kender fra universiteternes etiske komiteer, fra datatilsynet og erklæringer om alle børns ret til uddannelse (jf. Salamanca-erklæringen). Dermed skriver vi i en forlængelse af en diskussion af etik, som kan findes indenfor internationale progressive og grænseoverskridende kvalitative metodologier som for eksempel deltagerorienteret forskning med undertrykte grupper eller “andre”¹, der deltager fra “andetgjorte” eller marginale positioner i samfundet. Artiklen giver et socialpraksisteoretisk bud på, hvordan man kan forstå etik, herunder hvordan vi kan arbejde med at overskride etiske dilemmaer, når man som mødre til ‘børn i vanskeligheder’ bedriver kollektivt biografi-arbejde med udgangspunkt i egne erindringer og egne

livserfaringer. Genstandsfeltet er de adfærdsbaserede diagnosers betydning: hvad gør de ved “os”. Os skal her forstås bredt som både de professionelle, som familierne samarbejder med, forældrene, familierne og børnene som del af en samfundsmæssig historisk foranderlig diagnose-praksis.

Nøgleord: Social praksis etik, kollektivt biografi-arbejde, kollektivt memory-work, børn i vanskeligheder, adfærdsbaserede diagnoser.

Introduktion

Vores kollektive biografi-arbejde omhandler en udforskning af mødres refleksioner af hverdagslivet; hvad gør diagnoserne ved os, herunder det konflikтуelle samarbejde både i familien og med “systemet”. Systemet skal her forstås bredt både som diagnostisk tænkning og som de konkrete instanser, der samarbejdes med, inkluderende barnets skole, udredningsinstanser, og andre parter der har været med til at (ikke)-italesætte problemer og udfordringer som diagnose.

“Når det handler om etik – hvad vil vi kalde os? Mor til hvad? Hvad er det der samler os?”. Dette (herunder hvorvidt eller hvordan vi kunne undgå at reproducere stigmatiserende diagnostiske betegnelser) var et af de etiske di-

1 Begreber om “de andre” og “andetgørelse” henfører til magt-relationer, diskursive normer og kategorier, der opfattes som universelle (Davies, 2011, Khawaja & Mørck, 2009).

lemmaer, vi berørte i vores kollektive biografi-arbejde med mødre til børn i vanskeligheder. Vi endte med at vælge betegnelsen 'mødre til børn i vanskeligheder' i overskriften til denne artikel, fordi 'børn i vanskeligheder' (Højholt, 2011) er mindre stigmatiserende: Termen refererer til børn, der har oplevet vanskeligheder i deres hverdag, og som forstås som 'udsatte' (Mørck, 2010, p. 21) i forhold til at blive kategoriseret, det vil sige blive forstået via skiftende og forskellige adfærdsbaserede diagnostiske betegnelser som ADHD (Attention Deficit Hyperactiv Disorder), autisme, NLD (non verbal learning disorder) og/eller børn med særlige forudsætninger ('gifted children'). At bruge betegnelsen 'udsatte i forhold til' har således visse ligheder til McDermotts "Acquisition of a child by a learning disability" (McDermott, 1993). Valg af denne fremstilling er således et kritisk forsøg på at udfordre og undgå en reproduktion af typiske normativer ved brugen af de mere gængse betegnelser om 'børn med indlæringsvanskeligheder', 'ADHD-barn', 'børn med autismespektrum forstyrrelse', osv.

Kollektivt biografi-arbejde indebærer udfordringer og brud med diskursive normer idet der forskes i "intimate others" (Ellis, 2007) forstået som personer, som man som forsker har længerevarende og tættere relationer til som del af sit eget hverdagsliv. Det vil sige relationer, der rækker ud over et givent forskningsprojekts tidsrum. At forske i og sammen med personer man i forvejen har en intim/tæt relation til, bryder på flere måder grænser indenfor etableret videnskab. Parallelt med Wyatt & Davies (2011) udfordrer vores grundlæggende forståelse af etisk praksis i det konkrete biografi-arbejde videnskabelige forestillinger om, at det at forholde sig etisk som forsker omhandler fuldstændig anonymisering, af alt der er personfølsomt. De er således et opgør med de videnskabelige standarder, der knytter videnskab og objektivitet til afstand og distance til sit felt, samt den slags standarder og tilgange, der abstrakt og løsrevet fra praksis,

foreskriver ideelle etiske forholdemåder. I nærværende artikel bryder vi således med gængse videnskabelige grænser, når vi argumenterer for at høj etik tværtimod, indenfor vores praksisfelt, forudsætter at forskeren også kan positionere sig som en deltager (se også Khawaja & Mørck, 2009: 38-40), der arbejder med at komme til forståelse med sig selv, vi (i gruppen af mødre) og 'de andre', og derigennem ændre verden. Med inspiration fra Nancy (2007) betegner Wyatt & Davies (2011) en sådan etisk praksis som "world-making". World-making er en etisk praksis, der ikke søger styring af andre og af individuelle identiteter, men sætter sig selv i relation til 'de andre'. World-making indbefatter åbenhed overfor nye retninger og muligheder, som ikke er styret af universelle værdier eller diskurser, men i stedet er opstået ved sammen med andre at udforske det unikke ved særlige ståsteder og rum i verden. Det særlige ved at udforske det unikke engageret sammen med 'de andre' giver os mulighed for, at få øje på det nye vi ikke kender (Wyatt & Davies, 2011: 109). Det er i denne ånd, vores artikel er skrevet, og vi ønsker at bidrage med bud på og skridt hen imod udviklingen af forskningsmæssig 'etisk praksis' indenfor dette felt.

De empiriske eksempler på etiske diskussioner er fra et forskningsprojekt, der både handler om personer i samfundsmæssigt udsatte positioner og samtidigt "intimate others", det vil sige børn af forskerne og partnere til forskerne. Bortset fra Kristensens igangværende Ph.d.-projekt (Kristensen & Mørck, 2011, Kristensen in prep.), har vi ikke kunne finde forskning, der anvender kollektivt biografi-arbejde til at udforske, hvad diagnoser gør ved os, eller hvad diagnoser betyder for henholdsvis børn, forældre og deres samarbejde med professionelle. Det kan måske skyldes, at mange forskere og forældre tøver med at engagere sig i et forskningssamarbejde, der inddrager erindringer og erfaringer om ens egen familie, eller måske viger forskere tilbage

for de metodemæssige udfordringer og etiske dilemmaer, der kan være forbundet med et sådan forskningssamarbejde.

Som vi skal se rummer artiklen også mere almene pointer, såsom at svære etiske dilemmaer (der er forbundet med personfølsom forskning) kan overskrides ved, ikke fuldkommen anonymisering, men ved at koble til fælles mål om at ændre/revolutionere samfundet, det vil sige etik som arbejder med frigørelse og (delvis) overskridelse af stigmatiserende kategorisering af udsatte grupper. Vores pointe er, at disse dilemmaer kan overskrides ved at arbejde med etik, der frigør og (delvis) overskrider stigmatiserende kategoriseringer af udsatte grupper ved at koble dem til fælles mål om, at ville ændre/revolutionere samfundet frem for at anonymisere dem fuldkommen.

Tilgange til kollektivt biografi-arbejde

Når vi bruger termen 'social praksis-teoretisk' kollektivt biografi-arbejde, trækker vi både på den oprindelige Haug-tradition; det såkaldte kollektive memory-work (Haug, 1997), men også Davies videreudvikling af traditionen til såkaldt kollektivt biografi-arbejde (Davies & Gannon, 2006). I det følgende introducerer vi til væsentlige ligheder og forskelle mellem Haugs kollektive memory-work og Davies' og vores kollektive biografi-arbejde, for dermed at vise hvordan vi både kombinerer og videreudvikler Haugs og Davies' tilgange i en ny social praksis-teoretisk tilgang til kollektivt biografi-arbejde (se også Kristensen, in prep.).

Et fællestræk for de to tilgange og vores social praksis-teoretiske tilgang til kollektivt biografi-arbejde er, at alle tre tilgange udfordrer etablerede forestillinger om såvel objektivitet, validitet og etik. Særlig fordi subjekterne, altså kvinderne (i vores projekt mødrene) i fællesskabet, samtidig er objektet for forskningen. Subjekt og objekt er en og samme (Davies & Gannon, 2006:2).

Frigga Haug et al.s (1987) udvikling af kollektivt memory-work har inspireret al den

nyere forskning indenfor kollektivt biografi-arbejde såsom Davies og vores kollektive biografi-arbejde. Frigga Haug ønskede at udvikle en metode, der gjorde det muligt at inddrage erindrede personlige erfaringer som kilde til indsigt i de betingelser, hvor igennem mennesket konstitueres socialt og samfundsmæssigt (hvilket også gælder for vores tilgang). Samtidig ønskede Haug (Haug et al, 1987; Davies & Gannon, 2006: kap 1) at bidrage med en feministisk forskningstilgang, der overskrider det tomrum, som Haug og hendes kolleger oplevede mellem marxistisk teori og deres egne oplevelser som kvinder. Med primær teoretisk reference til marxismen (Haug et al, 1987) forsøgte Haug og kollegaer via deres kollektive memory-work at udfordre denne, det vil sige stille sig kritisk og udvide marxismen, så der blev bedre plads til kvindelige perspektiver indenfor teoriens ramme (Haug et al, 1987). Haug refererer også til Kritisk psykologi som tidens bud på en Marxistisk psykologi (Haug, 1992: 8) og kommer også omkring poststrukturalistiske elementer via både Foucault's diskursbegreb og magt-begrebet (Haug, 1987: kap 3).

Vi inddrager ligesom Haug en marxistisk psykologi, men selvsagt en nyere version, den såkaldte dansk-tyske kritiske psykologi (Mørck & Huniche, 2006). Men i vores videreudvikling af det kollektive memory-work er vi opmærksomme på så vidt muligt at undgå skabelse af dikotomisk tænkning mellem henholdsvis kvindelige/mødres og mandlige/fædres perspektiver. Som vi skal se uddybet nedenfor, kunne der i princippet i vores gruppe godt have været fædre med, ligesom vi til en vis grad også involverede vores mandlige partnere i forskningen. En involvering, der oplagt kunne have været større, ud fra et formål om at bidrage til overskridende læring i relation til konfliktuelt samarbejde i familien. Den primære grund til at vores (mandlige) partnere ikke blev involveret mere, var tidsmæssige aspekter. Ligeledes var det mere eller min-

dre en tilfældighed, at der ikke var mandlige fædre blandt de studerende, der meldte deres interesse, da ideen opstod en dag lige efter Lines undervisning i praksisudvikling ved DPU, 2009.

Davies og Gannon (2006)² er inspireret af Haugs metode og metodologi (Davies & Gannon, 2006: kap 1), men pointerer dog enkelte forskelle. En forskel i følge Davies og Gannon (2006: kap 1) er Haugs eksplicite fokus på at stille sig udfordrende og kritisk over for metodens teoretiske (på en gang marxistiske og Foucault-inspirerede) ophav. Hos Davies og Gannon (2006: kap 1) er der ikke referencer til marxistisk teori, og der er heller ikke et eksplicit ønske om en udfordring af poststrukturalistisk teori. Her ekspliciteres poststrukturalismen i stedet som skabende mulighed for at understøtte processen med at afdække selvfølgheder i den skrevne erindring. I vores social praksis-teoretiske tilgang er alle teoretiske begreber (det gælder også de anvendte poststrukturalistiske begreber om diskurs og magt) i princippet til diskussion ud fra målet om at videreudvikle en konsistens teoretisk analyseramme, der er relevant for at bidrage til overskridende læring i teori og praksis indenfor feltet 'adfærdsbaserede diagnosers betydning for os'.

En anden forskel, som Davies og Gannon (2006: kap 1) italesætter, er den lidt forskellige vægtning af og teoretisk relation mellem individet, det diskursive og det sociale. Hvor Haug et al ligger fokus på "*den proces hvor-på enkelt personer konstruerer sig selv ind i eksisterende sociale relationer*" (Haug et al, 1987: 41), har Davies i større grad fokus på "*(...) an understanding of the social, of the*

way individual subjectivities are created and maintained through specific kinds of discursive practices(...)" (Davies & Gannon, 2006: 7), og hermed har Davies et al. et større primær-fokus på det diskursive som konstituerende for individet, end både vores socialpraksisteoretiske tilgang, samt Haugs oprindelige tilgang.

Kollektivt biografi-arbejde er en metodologi, som skal kunne indfange hverdagens og forskellige problematikkers forskelligheder og derfor er der heller ikke fastlagte krav til metoden, da denne skal kunne tilpasses både emnet og deltagerne (Haug, 1987: kap 1). Senere artikler fra f.eks. Small (1999) og Haug (1997) har dog givet en "opskrift" på processen, hvilket kan syntes paradoksalt i forhold til det oprindelige formål. Denne kritik indfanges som en forskel i forhold til Davies og Gannon (2006: kap 1), som tager afstand fra faste strategier, og i stedet lader erindringerne, emnet og deltagerne skabe de nødvendige strategier fra projekt til projekt (Davies & Gannon, 2006: kap 1).

En gruppe mødres kollektive memory-work

Metodologien benytter sig af mødrenes/vores erindringer i form af nedskrevne erfaringer med marginaliserede mo(ve)ments (Davies i Kristensen in prep.) og/eller erindringer om konfliktuelt samarbejde, der er med til henholdsvis at reproducere eller overskride barnets og/eller mødrenes udsatte position. Den udsatte position handler ikke blot om, som subjekt, at være udsat for en slags adfærdsbaseret diagnostisk kategorisering, der forstår barnet ud fra universelle problemfokuserende standarder. Udsatheden handler også bredere om de vanskeligheder, modsætningsfulde betingelser og marginale positioner, hvorfra det kan være vanskeligt at udøve indflydelse og ændre praksis i relationelle sammenhænge. Forskningsprojektet omfatter refleksion af etiske dilemmaer samt fælles diskussion og analyse af de kollektive erindringer blandt andet

2 Bronwyn Davies arbejder som freelance konsulent med base i Sydney, Australien. Hun er også tilknyttet Universitetet i Melbourne som "professorial fellow". Davies er teoretisk især inspireret af poststrukturalismen og hun arbejder særligt med at udvikle nyskabende sociale forskningsmetodologier (Wyatt, Gale, Gannon, Davies, 2011: 147).

med henblik på at forstå, hvordan forskellige parter deltager, handlegrunde, diskurser og rationaler former disse erindringer, og er på spil i mødrenes og de udsatte børns biografier. Vi differentierer således begrebsmæssigt mellem de nedskrevne erindringer, som er tekster, der oplæses og analyseres på møderne, og mødrenes og de udsatte børns biografier der konstrueres i de kollektive refleksioner og første persons perspektiver på forskelle og ligheder i mødre og børns erfaringer.

Men analyserne omhandler samtidig den historiske og kulturelle sammenhæng, hvor den diagnostiske tænkning konstrueres, (for) handles, udfordres og til tider delvist overskrides.

På møderne udvekslede vi eksempelvis erfaringer som skabte kollektiv genklang og genkendelighed, men også forskelle i vores erfaringer og ståsteder. Disse processer var med til at nuancere forståelsen af dilemmaer, samt tydeliggøre at de dilemmaer eller konflikter som den enkelte stod overfor, ikke blot er individuelle, men derimod kan tænkes som udtryk for kollektive samfundsmæssige politiske vilkår, hvor der er behov for forandring mere alment. Som eksempel havde flere af møderne haft overvejelser om, på hvilke måder de kunne fortælle om barnets vanskeligheder for at undgå yderligere kategorisering/stigmatisering. Dilemmaet var på den ene side ønsket om forståelse og på den anden side risikoen for stigmatisering. Vilkårene som mor til et barn i vanskeligheder (som har erfaringer med at blive diagnosticeret eller blot kategoriseret/forstået med udgangspunkt i adfærdsbaserede diagnoser) er med andre ord situerede i den historiske epoke og kultur (Haug, 1997: 43-44).

Forskningsprojektets empiriske materiale omfatter transskriberede refleksioner af 5 møder (i alt 338 sider) og analyse af 5 kollektive erindringer (på hver 4-6 sider). Arbejdet inkluderer diskussion og analyse af normativer (første- og tredjepersons diskussioner af rigtig og forkert) som spillede en rolle i mødrenes og

de udsatte børns biografier. Normativer relateret til diagnostisk tænkning omkring ADHD, autisme, højt begavede børn og adfærds- og indlæringsvanskeligheder blev eksempelvis analyseret og generaliseret som historisk foranderlige rationaler som er på spil i særlige historiske og kulturelle sammenhænge, og som (også i vores mødre- og forsknings-fællesskab) konstrueres og handles på.

Gruppens sammensætning

På visse måder er vi, der er involveret i projektet, også en særlig (samfundsmæssigt privilegeret) gruppe, fordi vi alle har en akademisk videregående uddannelse og har en forskellig baggrund i fag såsom henholdsvis psykolog, socialrådgiver, sygeplejerske og pædagog.

Vi kommer fra forskellige steder i Danmark og med forskellige familiekonstellationer; en er fraskilt men samboende med ny partner, tre af os bor sammen med det udsatte barns biologiske far, og en er plejemor til det udsatte barn. Vi er alle mødre til andre børn (der ikke har været udsat for udrednings eller visitationsprocesser) og har hver et barn som på et tidspunkt i livet, af systemet og af forskellige parter, er blevet kategoriseret/forstået med udgangspunkt i en, to eller tre forskellige adfærdsbaserede diagnoser. Når vi foretrækker at skrive forstået og kategoriseret, frem for diagnosticeret, så er det dels fordi at ikke alle børnene har fået en adfærdsbaseret diagnose af en læge, selv om de har gennemgået en udredning eller visitationsproces, og ofte omtales som diagnosticeret, og også fordi der ofte har været andre parter omkring børnene, der har forstået dem på andre måder. Når vi skriver forstået/kategoriseret, så henviser vi til den slags særlige (individualistiske og diagnostiske) "forståelseskategorier", der udvikles og anvendes i visitationsprocesser, hvor der sker en frasortering af viden om de livssammenhænge, som børnenes vanskeligheder er flettet ind i (Røn Larsen, 2011a: 202). Eksempelvis har tre af os erfaringer med, at barnet (over tid

og i og på tværs af forskellige skolesammenhænge og psykolog-sammenhænge) er kategoriseret som såvel ADHD og autisme, ligesom to af mødrene havde erfaringer med, at barnet først blev forstået som ADHD, og senere blev forstået som et barn der er særligt højt begavet ("gifted children"). Nogle af børnene går på specialskole, mens andre er inkluderet i almindelig folkeskole. Men også skoletilknytningen (til henholdsvis alment eller special-regi) har vekslet gennem børnenes liv. Samtidig har vi alle almene erfaringer med at udfordre det etablerede system af professionelle, for dermed i samarbejde med forskellige parter, at arbejde for at udvide vores børns betingelser.

Etik og sensitivitet

Sensitivitet forstås her som følsomheder. Når det genstandsfelt der udforskes omhandler meget personfølsomt materiale, så er det relevant at diskutere etiske udfordringer, herunder om og hvornår kollektivt biografi-arbejde er en anvendelig metode. Et følsomt genstandsfelt karakteriseres her som et felt, der bryder ind i dybe, personlige oplevelser og erfaringer, som ofte indeholder elementer af magt eller social kontrol, tvang eller dominans (jf. Farrar, 2007: 3). Forskning i følsomme genstandsfelter fordrer et kontinuerligt eksplicit fokus på etik for at tage hånd om det enkelte subjekt og de vedvarende og nye etiske dilemmaer, der opstår undervejs.

I arbejdet med vores egne erindringer lægges en del af vores liv, vores børns liv og det konfliktuelle samarbejde med fædre og professionelle ud til forskning. Som en af mødrene gav udtryk for, indebærer det et behov for en særlig etisk opmærksomhed og forholdet sig til hinanden: "*min bekymring – det er det der med at levere et materiale, som er enormt sårbart, og det handler ikke kun om mig selv – det handler også om min søn – det handler om min mand – det handler om nogle ting – hvad sker der med materialet – at man skal sikre sig, at man har kontrol med det ...*" (session 1:

24). Det er og har været særlig vigtigt for alle mødrene, at den fælles forskningsvirksomhed ikke på sigt vil kunne begrænse eller kompromittere vores børns overskridende muligheder og dermed lukke for adgangen til udvidende deltagerbaner.

En af de måder hvorpå vi praktiserede en særlig etisk opmærksomhed, var blandt andet at drøfte og indgå aftaler om, hvordan det fremkomne materiale måtte bruges. Som deltagerne havde vi forskellige ønsker og formål med at indgå i forskningssamarbejdet. Materialet skal således dels bruges som led i en deltagers videre studieforløb, dels som led i en deltagers faglige udvikling, dels som materiale for en deltagers videre forskningsarbejde. Deltagernes brug af materialet varierer fra studie-opgaver og speciale til udarbejdelse af fælles artikler. En sådan "spredning" af det fremkomne materiale kræver nogle overvejelser og aftaler. Udover at projektet blev anmeldt til datatilsynet, blev det aftalt at opgaver og specialer i første omgang skulle fortrolighedsstemples, således at alle involverede parter havde mulighed for i ro og mag, at kunne læse og tage stilling til, hvordan der blev skrevet om "deres" materiale. Samtidig indeholdt det første møde en diskussion af et fælles mål om at gå ind i denne forskningsproces som et overskridende, udviklingsorienteret mål, det vil sige et ønske om at skabe eller forandre vilkårene for udsatte børn og deres forældre. Et mål der samtidig forudsætter, at man får publiceret og offentliggjort fra forskningen, herunder også det materiale der er følsomt, fordi det netop også er stærkt og magtfuldt (jf. Gannon, 2010).

Etisk gav det en tryghed og en mulighed for åbenhed i diskussionerne, at alle var enige om mål og hensyn i forskningen. Det var ikke blot vigtigt, at anonymiteten blev overholdt, men også om måden der blev talt og skrevet om casene. Det blev aftalt, som det også ses gjort af for eksempel Farrar (2007), at samtlige sessioner optages og efterfølgende

transskriberes. Det udskrevne materiale blev sendt til alle medlemmer. Når en eller flere af deltagerne foretager analyse af det fælles kollektive biografi-arbejde, sendes det til de andre medlemmer af praksisfællesskabet for en validering af det fremanalyserede, en vurdering af hvad der er følsomt materiale, for hvem (fordi dette vil typisk være forskelligt), samt en fælles gennemskrivning med henblik på sløring og udvikling af nye måder at skrive om eksempelvis diagnoser, uden at det reproducerer stigmatisering.

Ifølge Davies og Gannon (2006) arbejdes der indenfor kollektivt biografi-arbejde med at udvikle deltagerens evne til at være opmærksomme på hvert aspekt af og særlige momenter i erindringerne. Dette arbejde fordrer, at alle deltagere er lydhøre og samtidig er åbne overfor de andre deltagers særlige følsomheder, herunder opmærksomme på vores egen ufuldstændige kendskab til os selv, og på hvad der for os er særligt følsomt. Davies & Gannon (2006) skriver: *“this form of attention enables a recognition of the other, not as a fictionalized and completed subject(...) but a recognition that responds to our mutual vulnerability to normative discourses and to each other”* (Davies & Gannon, 2006: 183). Med fokus på følsomheder og sårbarheder havde vi som mødre og forskere også i udgangspunktet et grundlæggende fokus på etiske aspekter af vort samvær. Som en af mødrene satte ord på: *“Jeg kunne mærke respekten for historien, for jeg har selv lige skrevet en historie, og jeg kunne mærke, hvad den gjorde ved mig, og jeg kunne mærke alle de her følelser vælde op i mig, og så tænkte jeg, at det gør det nok også ved de andre, så derfor havde jeg en stor ømhed overfor de historier, jeg nu havde fået givet og som jeg havde fået læst”* (session 1: 53)

En anden måde, hvorpå vi prioriterede og arbejdede eksplicit med vores sensitiviteter, var at starte og afslutte hver session med en runde, hvor etiske refleksioner kunne gøres

kollektive. Det handlede om refleksioner, dels over hvordan det var at være til stede og deltage, og dels over oplevelsen af at andre analyserede ens erindringer.

Forholdet mellem det særlige og almengørelse i kollektivt biografi-arbejde

Et mål med kollektivt biografi-arbejde er at søge at bevidstgøre processer, hvorved individer konstruerer dem selv, og hvordan individer reproducerer samfundets undertrykkende betingelser. Metoden lægger op til at undersøge muligheder for forandring i de ovennævnte processer; forandringer mod større grad af frigørelse (Haug, 1992: 21, Haug et al, 1987: 35). Det kollektive samarbejde fokuserer på elementer fra de nedskrevne erindringer, der er genkendelige for alle deltagere. Dette baseret på en social praksis teoretisk forståelse (Mørck 2010, Mørck 2006: 13-14) af at menneskers liv produceres kollektivt (Small, 1999: 3, Haug et al, 1987: 44), og at der i hvert et (empirisk) enkelttilfælde er forhold, der er specifikke, særlige og almene, hvilket kaldes almengørelse indenfor kritisk psykologisk praksisforskning (Dreier, 2006; Holzkamp, 2005; Mørck, 2007). I vores projekt analyserede vi både dilemmaer og mulighedsrum (det vil sige oplevede rum af muligheder og begrænsninger). Nogle dilemmaer og mulighedsrum var særlige og gældende specifikt for én af mødrene (for eksempel det at være plejemor til et barn i vanskeligheder), mens andre dilemmaer og mulighedsrum var både almene og relateret til det at være mor til et ‘barn i vanskeligheder’, hvilket vakte kollektiv genklang for os alle. I og med at vi lever under fælles aktuelle samfundsmæssige betingelser, ligger det i kritisk psykologisk teori om almengørelse, at det også (på lidt forskellig vis) har relevans for andre familier til børn i vanskeligheder. Således er det, som del af forskningen, relevant at analysere betydningsfulde forhold (som ofte også er personfølsomme), men samtidig almengøre og publicere det på måder der ikke skader eller

begrænser familierne og børnenes muligheder, men derimod udvider vilkårene, ved at bidrage til samfundsmæssige ændringer (der på sigt) kan overskride de udforskede modsætninger og dilemmaer.

Modsætninger og fællestræk i hhv.

praksisforskning og kollektivt memory-work
Kritisk psykologi (også kaldet Berliner skolen) bygger på en "subjektvidenskab, ud fra et førstepersonsstandpunkt (Holzkamp, 1983), formuleret som et kritisk alternativ til mainstream psykologiske teorier (for eksempel psykoanalyse og behaviorisme). Holzkamps argument er, at mainstream-psykologier tjener det kapitalistiske samfund ved at individualisere problemer og udpege det personlige arbejde på selvet som en løsning på psykiske problemer. Mainstream psykologierne kritiseres derfor for at skabe personlig underkastelse frem for et aktivt engagement med at ændre undertrykkende samfundsmæssige forhold. Den Dansk-Tyske kritiske psykologi opfattes som en alternativ metodologisk og analytisk strategi, som bygger på "første persons perspektiver" (snarere end på "eksperternes" tredje persons perspektiver på de pågældende), hvis sigte er at skabe en personlig og kollektiv emancipatorisk praksis gennem praksisforskning. Ligesom Scheper-Hughes (1995) artikel: "The primacy of the ethical" bygger kritisk psykologisk tradition grundlæggende på et etisk sigte om at udvide subjektets liv og livsvilkår.

At forske ud fra et kritisk psykologisk førstepersonsstandpunkt (subjektstandpunkt, Holzkamp 1983) og diskutere kollektive erindringer i tredje person (Haug et al, 1987: 45) kan umiddelbart ses som en modsigelse i sig selv – en metodologisk modsigelse med etiske dimensioner.

Vi oplevede imidlertid ikke denne modsigelse i praksis: De kollektive refleksioner af biografierne ved møderne kunne sagtens kombineres med at dele førstepersonsstandpunkter omkring vore egne og vores børns biografier.

Dette mener vi hænger sammen med at førstepersonsstandpunkter aldrig er et udelukkende førstepersonsperspektiv – det vil altid være et resultat af intersubjektive processer, hvor man kommer til forståelse med sig selv, vi og andre (Holzkamp, 1998, Mørck, 2006). Dette sker som del af en handlesammenhæng (Nissen, in press, Forhammer, 2001) med særlige mål (at forske, lave et speciale, revolutionere/ændre verden) og midler (forskningen og biografierne), og det sker i et særligt fællesskab, eksempelvis vores gruppe af forsker/mødre, og indenfor praksisforskning involveres forskningsdeltagerne ideelt set som "medforskere".

Den kollektive erindring er som nævnt skrevet i tredje person. Ifølge Haug (1997) er dette et forsøg på at få deltagerne til at beskrive sig selv, ikke som selvbevidste, men som ukendte personer. Det åbner op for en større grad af detaljeret beskrivelse. Hvis man skriver i første person vil meget typisk blive taget for givet, udelukket eller tænkt på som uvæsentligt eller flovt. Ved at skrive i tredje person distancerer forfatteren sig lettere fra sin egen erindring (Haug, 1997: 3-4). Der skabes dermed en distance som er en etisk fordel, når man behandler meget personlige og/eller følsomme erindringer, idet den tilhørende tekstanalyse-strategi ligeledes understreger, at det ikke er personen der skriver erindringen, som er subjekt for forskningen, men teksten i sig selv. Yderligere understreger metoden med at skrive i tredje person, at teksten ikke indeholder nogen sandheder om hovedpersonerne i erindringen.

Vi mødre diskuterede kollektivt, hvilken betydning det havde for os at skrive og præsentere erindringerne i tredje person, hvad det gjorde ved den analytiske proces, og hvad det gjorde ved diskussionerne. Ind i mellem faldt vi i og kom til at sige "jeg" eller "du", når vi ifølge metodologien skulle have sagt "hende". Vi blev enige om, at vi foretrak at starte ud med at producere en slags reflekterende distance til de historier, det vil sige diskutere erindringerne

i tredje person (i overensstemmelse med Haugs analyse-skema (Haug, 1997), og derefter i en anden runde præsentere vores førstepersonperspektiver på hvad der skete, set fra moderens perspektiv, og eventuelt hvordan hendes perspektiv havde ligheder og forskelle til andre involverede parters perspektiver. Det vil sige, at vi kontekstualiserede historierne i en kritisk psykologisk tilgang, hvor vi alle gjorde brug af et førstepersons "jeg", når vi diskuterede ligheder og forskelle mellem erindringerne og vores livserfaringer. Kombinationen af de to tilgange gav en form for etisk tryghed, idet vi med førstepersons perspektivet stod frem som personer med hver vores bevæggrunde, oplevelser og handlinger, og denne anerkendelse integrerede vi i vores analyser af erindringer og biografier.

Alle disse diskussioner, inklusive vores individuelle perspektiver som mødre og vores fælles generering af kollektive mødre-perspektiver og biografier, blev produceret og konstrueret på møderne og objektgjort som transskriberede diskussioner. Jævnfør den indledende diskussion om etik så tilstræbte vi ligeledes, at de skrevne erindringer præsenterede de involverede "andre" som personer, der deltog fra andre positioner og ståsteder, ofte under modsætningsfulde betingelser og med hver deres grunde til at handle. Her var det nødvendigt, at vi byggede på vores indirekte tilgang til partnere og børns (tredje og/eller første person) perspektiver gennem familiernes daglige fælles livserfaringer. Flere af os havde desuden ført dagbog i svære overgangssituationer for bedre at holde styr på tankerne, og for bedst muligt at kunne handle udvidende. Vi havde således en slags detaljerede feltnoter, som vi kunne inddrage i skrivningen af erindringerne. Nogle af de skrevne erindringer var desuden (i kontrast til Haugs kollektive memory-work, der typisk omhandler tidlige historier) skrevet på basis af aktuelle situationer der lige var sket. Det vil sige det var erindringer, der stadig var ved

at forme sig i en praksis under forandring³. Empirien, i form af udskrevne transskriptioner og skrevne erindringer, har således også visse ligheder til feltnoter (nedskrevet kort efter at observerede situationer har fundet sted).

Involvering af medforskere?

Indenfor såvel praksisforskning som kollektivt biografi-arbejde skal forskningens deltagere ideelt set involveres som medforskere. I vores projekt er mødrene i allerhøjeste grad involveret som (med)forskere, i og med at vi samtidigt selv er de forskere, der (ud)skriver forskningsmaterialet, laver analyser og skriver artiklerne (hvilket jo er typisk indenfor kollektivt biografi-arbejde). Derudover skal alle "de andre", det vil sige både barnet, men også for eksempel professionelle, ideelt set konstrueres på en sådan måde at deres perspektiver, orienteringer, (modsætningsfulde) betingelser – deres grunde til at handle – tydeliggøres. Dette er også et ideal, når man skal nærme sig et første personsperspektiv, men også når man udforsker børneperspektiver (jf. Røn Larsen, 2011b, Schwarz et al, 2008).

Sommetider fandt vi det svært at komme til forståelse med førstepersonsperspektiver af "de andre" på grund af manglende viden, og fordi vi ikke (modsat nogle praksisforskningsprojekter) fulgte op og involverede børn, partnere og professionelle i feedback på beskrivelsen af de andre parters perspektiver, motiver og grunde til at handle. Hvor praksisforskning typisk involverer de professionelle, så har vi undladt dette af såvel etiske og praktiske grunde. De praktiske grunde er, at de professionelle der deltager som samarbejdspartnere i vores nedskrevne erindringer, i flere tilfælde ikke længere er de professionelle som er omkring barnet. Derudover ville der etisk være en risiko for at reproducere børns og forældres marginale positioner, hvis de skulle

3 To biografier var 3-4 år gamle, de resterende tre var helt aktuelle erindringer, som lige var sket.

kontakte professionelle, de måske har haft et konfliktuelt samarbejde med. En sådan kontakt ville tilmed svække muligheden for sløringen af personfølsomt materiale, det vil sige øge genkendeligheden af børn og familier, som er de mest udsatte i forskningen.

I stedet involverede vi nogle af fædrene som (mere perifere) medforskere. Dette var dog kun i særlige situationer, når der for eksempel var empiriske temaer, som gik særligt tæt på "os som familie", eller når der var svære spørgsmål om, hvordan vi bedst muligt kan offentliggøre og formidle forskningen uden at stigmatisere og reproducere børns og familiers marginale positioner. På baggrund af denne slags begrundelser valgte to af mødrene at dele udvalgte forskningsprodukter (under udarbejdelse) med fædrene til børnene. Det ene tilfælde omhandlede etiske overvejelser omkring offentliggørelse af empiri i forbindelse med udarbejdelse af vor internationale paper (Mørck et al, 2011), hvor faderen og en veninde til moderen blev involveret med henblik på, at vurdere om materialet om hende og sønnen var skrevet på en måde, der undgik at stigmatisere dem. I det andet tilfælde lod en mor, faderen gennemlæse den første version af hendes skrevne erindring. En erindring, der omhandlede en meget svær periode i familiens liv, hvor forældrene havde samarbejdet intenst, men også havde lidt forskellige ståsteder og perspektiver i samarbejdet. Faderens perspektiv varierede for eksempel ét bestemt sted fra moderens, og dette blev indskrevet i erindringen i en fodnote. Begge mødre kunne således dele refleksioner om de andre parter perspektiver med de andre mødre, og tænke dem ind – sammen med de andre mødres kommentarer – i videreudviklingen af forskningens dokumenter.

Vi har således diskuteret de metodologiske og etiske dilemmaer ved den begrænsede involvering af partnere, børn og professionelle i projektet og i produktionen af de kollektive erindringer. Og vi har konkluderet, at dette ud-

gør en begrænsning forskningsmæssigt, men at det er et godt og nødvendigt valg etisk set. Fra et videnskabeligt perspektiv er det vigtigt, at det metodologisk er gennemsigtigt, hvem der er blevet inddraget i produktionen af empiri. Vores projekts særlige og unikke bidrag er, at det udforsker et dybdegående mødre perspektiv, hvor vi udforsker 'børn i vanskeligheder' som langstrakte processer, det vil sige over lang tid. Etisk set er det vigtigt, at vi, som i denne artikel, gør os umage med at reflektere etiske dilemmaer, herunder hvordan man som forsker undgår stigmatisering og/eller at reproducere børnenes og familiernes udsatte position. Dette er som nævnt almene etiske dilemmaer, der er påtrængende, når man forsker i udsatte grupper og børn i vanskeligheder. En vej til at undgå yderligere stigmatiserende processer er fortløbende etiske refleksioner, samt direkte eller indirekte at involvere de personer (og særligt dem i udsatte positioner), som forskningen omhandler.

Normativitet; moral vs. etik?

I vores projekt og i kollektivt biografi-arbejde generelt er gensidig respekt og ligeværdighed centrale begreber som grundlag for opretholdelsen af et etisk funderet fællesskab og forskningssamarbejde. Dette gælder også indenfor praksisforskning: "*Fordringen om at inddrage mennesker som subjekter i forskningsprocessen er ikke bare en måde at skabe viden på, men også en etisk grundholdning om respekt og ligeværdighed i forskningen. Som forsker får man en betydning for de mennesker, man inddrager i forskningsprocessen, der nødvendigvis må reflekteres i forhold til etiske dimensioner*" (Kousholt, 2006: 73).

Som vi skal se i det følgende, er oplevelser af gensidig respekt og ligeværdighed forbundet med distinktioner af, hvad der er henholdsvis moral og hvad der er etik.

Wyatt & Davies (2011: 105-129) behandler diskussionen af etik versus moral specifikt i forhold til kollektivt biografi-arbejde, og med

inspiration fra forskellige teoretikere (bl.a. Deleuze og Badiou). Ifølge Wyatt & Davies (2011: 106) involverer moral bedømmelse af 'de andre', hvorimod etik tager afsæt i en åbenhed overfor de andre og i den mulighed, at man selv kan blive til på nye måder, i og med at man kommer til forståelse med de andre og andre måder at være til.

Det at opleve sig bedømt afhænger blandt andet af forholdet mellem samfundsmæssigt dominerende normativer og tolkninger af normativitet i gruppen. Dette forhold var et emne, der flere gange blev bragt på bane som del af de "etiske runder", vi startede og afsluttede hvert møde med. En af mødrene gav eksempelvis udtryk for, at hun havde følt sig bedømt af en af de andre mødres udtalelse vedrørende medicinering med Ritalin:

"...der følte jeg mig helt vildt bedømt, og jeg håber der kan være plads til, at vi vælger forskelligt på forskellige tidspunkter..... medicin er ikke det forkerte i denne her sammenhæng og i andre sammenhænge er det rigtigt" (session 2: 72).

Udtalelsen som hun henviste til lød: "*Jamen det er jo fordi han får Ritalin (...)*" (session 2: 22).

Udtalelser som ovenstående handler således om moral og om brydninger mellem forskellige rationaler og normativer. Men disse brydninger har samtidig betydning for, hvorvidt alle deltagere oplever gensidig respekt og ligeværdighed, og dermed rummer disse diskussioner vigtige etiske aspekter i forskningen (jf. Kousholt, 2006). Gruppen var enige om at bedømmelser og udsagn, som bliver oplevet af andre som marginaliserende, ekskluderende, stigmatiserende eller undertrykkende, var vigtige at reflektere, for dermed bedre at kunne forholde sig bevidst til brydningerne, herunder bevæge og ændre dem, som del af det kollektive biografi-arbejde. Nedenfor behandler vi et andet lignende eksempel.

Den ovenfor skitserede udveksling byg-

gede reelt på en misforståelse af moderens udtalelse omkring Ritalin som fordømmende. Men det at udsagnet om medicinering opfattes som fordømmende er ikke tilfældigt. Det afspejler nemlig, at diskussionen af ADHD og særligt brugen af Ritalin er yderst omstridt og polariseret, dette gælder såvel samfundsmæssigt, forskningsmæssigt og psykologfagligt (Dressler, Kristensen, & Mørck, 2010; Kristensen & Mørck, 2011; Mørck, 2009). Selv om den ene mor misforstår den anden mors udsagn, så er udvekslingen interessant, fordi den afspejler de samfundsmæssigt udbredte dikotomier og dualismer omkring, hvad der anses som normalt/unormalt og rigtigt/forkert i forhold til ADHD-problematikken aktuelt og det seneste årtis samfundsmæssige tendens til øget medicinering af børn. Således afspejler udvekslingen samfundsmæssige normativer i form af brydninger mellem førstehed og andethed.

Gruppedeltagernes ståsteder og erfaringer omkring medicinering med Ritalin præparater, viste sig at være meget forskellige og at have ændret sig over forskellige livssituationer: fra "påskønnelse af medicinen" over "overvejer muligheden" til "meget kritisk" eller "imod medicin til børn" og endelig "har prøvet det" og "bevæget sig ud over medicinen". At verbalisere alle disse meget forskellige erfaringer og positioner var en måde at dekonstruere og mildne tendenser af, hvad der er rigtigt og forkert inden for det brede felt af erfaringer og forholdemåder til ADHD-diagnosen, men også inden for denne lokale gruppe af mødre. Ønsket om at: "*det ville være skønt, hvis vi kunne komme ud over de der rigtig/forkert*" (session 2: 74) var et fælles ønske i vores kollektive biografi-arbejde, hvilket afspejler gruppens eksplicite etiske arbejde i form af at opretholde en ligeværdighed og gensidig respekt i gruppen.

Davies (og Deleuzes) begrebsgørelse af etik i kollektivt biografi-arbejde er i dette afsnit delvist omskrevet og dermed relateret til

vores social praksis-teoretiske forståelse af kollektivt biografi-arbejde. Etik i vores kollektive biografi-arbejde handler således også om at udforske og dermed (delvist) overskride de bedømmende og marginaliserende elementer, herunder fokusere på hvordan man kan komme til forståelse med, hvad de andre gør eller ytrer, og hvordan dette kan føre til forandring (Deleuze i Wyatt & Davies, 2011: 106). Etik er “*the operation of immanence*” (Deleuze, 1980: 3). Det vil sige en etisk proces, hvor der ikke eksisterer “common sense” (Deleuze, 1980: 9), og hvor livet betragtes som ubestemt. Denne ubestemthed åbner op for muligheder, forandring og frigørelse, hvor virkeligheden ikke er fikseret af bestemte kategoriseringer eller dualismer til bedømmelse af god/ond (Deleuze, 1980: kap 1, i Wyatt & Davies, 2011: 111). Denne slags ‘operation of immanence’ skal, ifølge Rasmussens udlægning af Deleuze, forstås i samspillet, i produktionen, i gruppen, i praksis (Rasmussen, 2010: 526). Etik i vores kollektive biografi-arbejde handler således om at komme til forståelse med forskellighederne hos deltagerne og hver vores følsomheder, at turde være forskellig fra os selv, og at turde udvikles imellem og blandt hinanden. Dette fordrer, at vi som deltagere ikke forsøger at gøre hinanden til fuldkomne (eller ensartede) væsener, ikke forsøger at påtvinge en bestemt måde at være på via bestemte fejlfindings eller bedømmelses-mekanismer. Vores kollektive biografi-arbejde skabte et rum, hvor vi som deltagere var åbne for det, der endnu var ukendt, med en risikovillighed og forpligtelse til at arbejde hen imod udvikling i fællesskab (Wyatt & Davies, 2011: 107). Som eksemplet med Ritalin viser, er det etisk set vigtigt, at sammenhængen konstitueres således, at alle deltagere kan være trygge ved at åbne op omkring, hvis og når de føler sig bedømt, og at gruppen lytter, tager det op, og lærer af det.

Etiske handlinger og delvis overskridelse af stigmatisering

I det følgende går vi i dybden med et eksempel, som indebærer praksis etik (“*Ethics of truth*”), hvor en mor var bekymret for stigmatisering i relation til kategorien “mor til barn med ADHD”. Badiou (2002) differentierer “*Ethics of truth*” fra institutionaliseret etik (“*Contemporary ethics*”). Institutionaliseret etik handler om de universelle menneskerettigheder, som er vedtaget ved beslutning, for eksempel ytringsfrihed, beskyttelse mod udnyttelse af de svage, beskyttelse mod at blive behandlet respektløs og så videre (Badiou, 2002: 4-9, også refereret i Davies, 2011: 108). “*Ethics of truth*” skal, som ‘praksis etik’, derimod forstås situeret i sin kontekst som en del af det at blive et subjekt. Det er etik, der samtidig har fokus på den praksis, som subjektet er del af. I vores gruppe af mødre handlede det således om at komme til forståelse med, og kunne være i situationer, hvor subjektets almindelige ageren ikke opleves tilstrækkelig og derfor fordrer, at de deltagende subjekter stiller sig åbne overfor situationen og de potentielle nye muligheder, der eksisterer heri (Badiou, 2002:41, Wyatt & Davies, 2011: 108).

Vi viser nedenfor, hvordan man som gruppe kan arbejde kollektivt med en overskridelse af moderens oplevede stigmatisering, samtidig med at det kun vil være en *delvis* overskridelse. Dels fordi stigmatiseringen er forbundet med normalitet/afvigelse, det vil sige førsteheder og andetheder, som er magtfulde og fortsat konstrueres og opretholdes i andre sammenhænge. Måske var det også netop derfor, at stigmatiserende formuleringer, stigmatiserings-følsomheder og -opmærksomheder, igen og igen, blev (re)produceret i vores fælles arbejde. For trods en fælles opmærksomhed og fælles intentioner er overskridelsen et vedvarende arbejde, og altid blot delvis overskridelse. Af samme grund finder vi det vigtigt at gå i dybden med hvilke skridt, der medvirkede til overskridelsen, så vi kan blive klogere på, hvordan vi kan

overskride stigmatiseringen i gruppens praksis, men også i anden samfundsmæssig praksis bredere set.

I starten af artiklen præsenterede vi det grundlæggende etiske dilemma, som gruppen stod overfor, altså hvordan mødrene og deres børn skulle italesættes (Mørck et al, 2011). Bekymringen om stigmatisering dukkede op af flere omgange i forskningssamarbejdet; ved første møde, i processen med at skrive det internationale paper, og i tredje omgang igen i vores fælles arbejde med denne artikel. I et af artikeludkastene var der brugt specifikke formuleringer, som to af mødrene oplevede som en problematisk unuanceret reproduktion af diagnose-kategorier der, hvis de fik lov at stå der, også ville bidrage til en fastlåsende marginalisering af deres sønner. Følsomhederne var forskelligt fordelt blandt mødrene, og nogle af de andre mødre følte sig slet ikke i samme grad ramt eller stigmatiseret.

Det samme etiske dilemma vil fortsat kunne dukke op i det videre arbejde, både når deltagerne arbejder individuelt med deres analyser af egne og andres erindringer, men også grundlæggende når vi som her med denne artikel, skal vælge hvilke overskrifter, cases og vinkler, der anvendes, når forskningen skal analyseres og publiceres. Vigtigheden af dette emne afspejles i, at én af gruppens medlemmer havde det med i sine overvejelser om, hvorvidt hun overhovedet ønskede at deltage i samarbejdet eller ej. Denne mor havde igennem tid taget afstand fra diagnoser og fra at blive stigmatiseret som *“en mor med et barn med ADHD”*. *Ja og det er jo det jeg har oplevet før, det der med at jeg følte mig låst inde i en kasse: Mor til et barn med ADHD. Jeg kunne simpelthen ikke trække vejret (.....) og det er den frygt jeg har nu. Åh åh havner jeg nu der igen”* (session 1: 57).

Hendes søn var tidligere blevet kategoriseret som en dreng med ADHD, men blev det ikke mere hverken af familien eller systemet. Moderen var bekymret for at havne i den stig-

matiserende kasse igen og samtidig risikere, at sønnen ville blive forstået ud fra, eller forstå sig selv ud fra kategorien ADHD. Dette var for gruppen et svært dilemma, da det var svært helt at undgå den diagnostiske kategorisering i projektet. Hvordan kunne vi så alligevel, som et kollektiv, imødekomme denne moders bekymring?

På det første møde delte denne mor sin angst for stigmatisering, men gennem vores diskussioner på det første og det andet møde oplevede vi en bevægelse ud over denne frygt. En af de måder hvorpå vi håndterede dette etiske dilemma var, at alle mødre var enige om at ville flytte normer for, hvad der er rigtigt og forkert i forhold til diagnoser. Moderens italesættelse af dilemmaet førte til en kollektiv diskussion af de forestillinger, der flourer på ADHD området og vi drøftede, hvordan en mor til et diagnosticeret eller kategoriseret barn let kan føle sig anderledes eller forkert.

Et andet vigtigt skridt til overskridelse af dilemmaer var mødrenes forskellige valg af erindring. Den mor, der frygtede at blive sat i en kasse, skrev eksempelvis ikke en erindring om hendes søn, han havde kun en birolle i erindringer. I stedet skrev hun en erindring med titlen: *“En erindring om dengang diagnosen gjorde noget ved hende”*. Den nedskrevne erindring omhandlede hendes oplevelse af dilemmaet om stigmatisering som *“mor til barn med ADHD”* og kampen for at overskride denne stigmatisering. Erindringer var et interessant alternativ, fordi selve vinklingen og valget af erindring var med til at diskutere stigmatisering, oplevelsen af at blive *“boksset”*, og indbar dermed den slags *‘walking the margins’* ((Khawaja & Mørck, 2009), der undersøger og udvider grænselinjerne for stigmatisering, rigtigt og forkert og erindringer var dermed i sig selv med til at udvide forståelsen frem for at reproducere en stigmatiserende kategorisering. Denne erindring kunne i sig selv pege på nye og alternative veje i stedet for først og

fremmest at reproducere det at "sætte personer i kasser".

På det andet og tredje møde dekonstruerede vi kollektivt de skriftlige erindringer, ud fra et skema af Haug (1997). Men vi udvidede også det kollektive memory-work med en runde af refleksioner inspireret af kritisk psykologi. Vi tog en runde, hvor vi spurgte ind til steder, der var svære at forstå i hver erindring, og vi bad forfatteren af hver erindring om at fortælle mere om relevante sammenhænge, herunder moderens, børnenes og resten af familiens ændringer forud for erindringen og siden da, herunder de aktuelle livssituationer. De transkriberede refleksioner omfattede dermed også mødreneres 'første persons perspektiver' af de specifikke sammenhænge, positioner, ståsteder og standpunkter (Dreier, 2008), hvorfra mødre talte og skrev. Mødrene delte også, hvordan de enkelte erindringer havde paralleller til oplevelser i deres egen nutids livssituationer og livshistorier og drøftede, hvordan de adskilte sig fra de personlige erfaringer i gruppen. Ved slutningen af runden relaterede mødre hver erindring og de kollektive drøftelser til forskellige teorier, især kritisk psykologi og social praksis teori blev anvendt til disse foreløbige mundtlige analyser.*** MANUAL LINE BREAK ***Den omtalte erindring om moderen, der oplevede den stigmatiserende kasse, blev analyseret og dekonstrueret på det tredje møde. I dekonstruktion blev den "indledende tese" (initial thesis, Haug, 1997) formuleret som: "Diagnosens begrænsende betydning". Det vil sige hvordan diagnoser er stærke objektivering (Nissen, 2011 in press: 106), med en opmærksom på de negative objektivering relateret til oplevelser af krænkelser og stigmatisering af barnet og familien. Den kollektive dekonstruktion afspejlede modsætninger og processer distanceret gennem ironi: Som kursusleder var "det smart at være mor til et barn med ADHD". Det førte til en "*du-ved-hvad-det-handler-om-stemning i rummet*" (Erindring 4: 1). Det er en stemning af, at kursuslederen

og deltagerne har en ensartet, uudtalt og indforstået forståelse af, hvad det vil sige at være forældre til et barn med ADHD. Det er således en stemning, der bryder den distance som familier kan opleve til professionelle, der ikke selv har erfaringer med at have et udsat barn. Men den distancerende ironi i erindringen indikerede også, at det var *for* smart, og at moderen var nødt til at komme ud af denne "mor til et barn med ADHD"-kasse.*** MANUAL LINE BREAK ***Efterfølgende analyserede vi de selv-konstruktioner og handlinger af forskellig karakter i erindringen, og analyserne konstruerede moderen som meget aktiv og reflekterende: "En handlekraftig mor" (session 3: 69). Erindringen blev således dekonstrueret fra "en diagnoses begrænsning" til en "modmagts fortælling", en "empowerment fortælling" (session 3: 87-88). Dekonstruktionsprocessen udfordrede og bevægede dermed det oprindelige indledende hovedbudskab om en diagnoses begrænsninger til en fortælling om, hvordan forældrene rent faktisk kunne overskride den kraftfulde stigmatisering af diagnoser gennem aktiv handling, refleksion, og ekspansiv læring i samarbejde med lærerne. Da vi kom til dette punkt råbte moderen: "JA!" Og holdt sin knyttede næve i sejr (session 3: 88). Hun oplevede altså her en tydelig overskridelse af stigmatisering, der føltes frigørende og meget opløftende.

Afslutning

Gannon skriver: "*It is particularity rather than generalization that contributes to an ethical encounter, an encounter that has the possibility of transcendence, that calls forth an inexorable responsibility for the other, a call that does not preclude political and social activism but may add to its affective and ethical force.*" (Gannon, 2010: 4). Erfaringerne fra vores gruppe understøtter Gannons pointe om, at analyser af udsagn og etiske konfrontationer i det kollektive biografi-arbejde kan skabe nye muligheder for overskridelse. Kollektiv refleksion af

de etiske konfrontationer kan netop påkalde et gensidigt ansvar og respekt for hinanden, som ikke udelukker politisk eller samfundsmæssig aktivisme. Men det, at vi i vores projekt går i dybden med enkelttilfælde og eksempler, kan netop fremme forståelsen og dermed bidrage til målet om at revolutionere og ændre verden. Gannons pointe om at den følelsesmæssige kraft i gruppens arbejde med etiske konfrontationer har en særlig værdi, afspejles ligeledes i følgende udtalelse: “Vi har forskellige følsomheder hver især... og det skal der være plads til, alle de forskelligheder er det, der gør vores sammenhæng unik...” (session 2: 73). Davies & Gannon (2006) fremhæver tillige kollektivt biografi-arbejde som en etisk refleksiv praksis, indeholdende en etisk refleksivitet som må udvikles fra øjeblik til øjeblik indenfor gruppens praksis (Davies & Gannon, 2006: 186).

Ud fra den etiske målsætning om gensidig respekt og ligeværdighed i gruppen (Kousholt, 2006) måtte vi således af flere omgange tage formuleringer op til fælles refleksion, for dermed at arbejde med at realisere et mål om at udvikle nye fælles forståelser og et fælles sprog om diagnoser, hvormed vi undgår at stigmatisere hinanden såvel som hinandens børn. At vi gang på gang faldt i og brugte formuleringer, der kunne opleves stigmatiserende og potentielt marginaliserende, afspejler at de kategoriseringer og rationaler, som vi prøver at nuancere, eksisterer i og dominerer som rationaliteter i verden. De kan ikke bare ændres en gang for alle.

Artiklen udgør et konkret eksempel på, hvordan arbejdet med etik også handler om at producere nye forståelser, der kan få betydning for andre børn i verden, der ligeledes er udsat for at blive forstået gennem adfærdsbaserede diagnose-kategorier, og som af samme grunde, som mødrene i vores gruppe, kan opleve sig stigmatiseret eller marginaliseret som konsekvens af denne kategorisering. “Such a conception of ethical practice takes me, again, to listening, listening both, to oneself

and to other, listening, not just for meaning, but for affect, for modes of existence that include and go beyond rationally acquired knowledge” (Wyatt & Davies, 2011: 112)

Litteratur

- Badiou, A. (2002). *Ethics: An essay on the understanding of evil*. London & New York: Verso, kap 1+4
- Davies, B. (2006). Collective biography as ethically reflexive practice. I: Davies, B & Gannon, S(red): *Doing Collective biography*. New York: Open University Press. McGraw – Hill Education.
- Davies, B & Gannon, S. (2006). *Doing Collective Biography*. Open University Press. McGraw – Hill Education.
- Deleuze, G. (1980). *Les Cours de Gilles Deleuze 21/12 1980*. www.webdeleuze.com/php/texte.php?cle=Spinoza%20&langue=2:1980:3
- Dreier, O. (2006). Imod abstraktionen af struktur. *Nordiske Udkast*, 34(1), 3-12.
- Dreier, O. (2008). *Psychotherapy in Everyday Life*. Cambridge University Press.
- Dressler, M., Kristensen, K.-L., & Mørck, L. L. (2010). En forkert ‘mig’. *Psykolog Nyt*, Årg. 64 (14) (2010): Dansk psykolog forening, 64(14/10), 2.
- Ellis, C. (2007). “I just want to tell my story”: Mentoring Students about Relational Ethics in Writing about Intimate Others. I: Denzin & Giardina: *Ethical futures in Qualitative Research. Decolonizing the Politics of knowledge*. Left Coast Press inc. Walnut Creek California.
- Farrar, P. D. (2007). *Too painful to remember: Memory-work as a method to explore sensitive research topics*. Sydney: University of Technology.
- Gannon, S. (2010). Difference as Ethical Encounter. *Critical studies <-> Critical Methodologies*. Sage Publications, side 1-5. <http://csc.sagepub.com/content/early/2010/10/31/1532708610386924>
- Holzkamp, K. (1983). *Grundlegung der Psychologie*. Frankfurt/Main: Campus Verlag GmbH.
- Holzkamp, K. (1998). Daglig Livsførelse som subjektvidenskabeligt metodik. *Nordisk Udkast*, nr. 2 (1998), side 3-31

- Holzcamp, K. (2005). Mennesket som subjekt for videnskabelig metodik. *Nordiske Udkast*, 33(2), 5-33.
- Højholt, C. (Ed.). (2011). *Børn i vanskeligheder – Samarbejde på tværs*. Danmark: Dansk Psykologisk Forlag.
- Forchammer, B.H. (2001). Interviewet som handlesammenhæng. *Nordiske Udkast nr. 1*
- Haug, F. et al (1987). *Female sexualisation: A Collective Work of Memory*. UK, USA: Verso
- Haug, F. (1992). *Beyond Female Masochism: Memory-work and politics*. London, New York: Verso
- Haug F. (1997). *Memory-work as a Method of Social Science Research: A Detailed Rendering of Memory-Work Method*. <http://www.friggahaug.inkrit.de/documents/memorywork-researchguidei7.pdf>. Side 1-29
- McDermott, (1993). The acquisition of a child by at learning disability. I: Chaiklin, S. & Lave, J (red). *Understanding practice: perspectives on activity and context*. Cambridge University Press s 269-305
- Kousholt, D. (2006). *Familieliv fra et børneperspektiv: Fællesskaber i børns liv*. Unpublished Ph.D.-afhandling, Roskilde Universitetscenter: institut for Psykologi og Uddannelsesforskning.
- Kristensen, K. L., & Mørck, L. L. (2011). Over-skridende Læring – ADHD-problematikken som eksempel. I: D. M. Christiansen, Pedersen (Ed.). *Specialpædagogik: En grundbog*. Hans Reitzels Forlag.
- Kristensen, K.L. (in prep.). Kollektivt biografi-arbejde som positiv kritik. Om udforskning og overskridelse af modsætninger i et indskolingslærerteam. I: Ørsted Andersen et al (red). *Den positive psykologis metoder*. Dansk Psykologisk Forlag.
- Mørck, L. L. (2010). Expansive learning as production of community. In W. R. Penuel & K. O'conner (Eds.), *Learning Research as a Human Science – National Society for the Study of Education Yearbook* (Vol. 109, 1)
- Mørck, L. L. (2006). *Grænsefællesskaber- læring og overskridelse af marginalisering*. Frederiksberg C: Roskilde Universitetsforlag.
- Mørck, L. L. (2007). Young ethnic minorities in education: How to expand possibilities for learning and transcending of marginalization. I: V. Deventer, T. Blanche, Fourie & Segalo (Eds.). *Citizen City. Between Constructing Agent and Constructed Agency*. Canada: Captus University Publications.
- Mørck, L. L. (2009). Presset af Ritalin-ultimatum. *Psykolog Nyt Årg. 63 (2009)*. Dansk psykolog forening.
- Mørck, L. L., & Huniche, L. (2006). Critical psychology in a Danish context. *Annual Review of Critical Psychology*, 5(Special issue: Critical Psychologies).
- Mørck et al (2011). An ethically stuckplace. *Paper at Qualitative Inquiry Conference*, Illinois, 2011.
- Nancy, J-L.(2007).*The creation of the world or globalization*. Albany: State University of New York Press.
- Nissen, M. (2011, in press). *The subjectivity of participation. Articulating social work practice with youth in Copenhagen*. Palgrave/McMillan.
- Rasmussen, O. V. (2010). PPR, tværfagligt arbejde – og jazz: en spejling af praksis. *Pædagogisk Psykologisk Tidsskrift*, nr. 6 (2010), side 512-535
- Røn Larsen, M. (2011a). Visitationsprocesser – som betingelse for at arbejde med børn i vanskeligheder. I: Højholt, C. (Ed.). (2011). *Børn i vanskeligheder – Samarbejde på tværs*. Dansk Psykologisk Forlag: 177-206
- Røn Larsen, M. (2011b). Børneperspektiver fra grænselandet mellem folkeskole og specialklasse. I: Højholt, C. (Ed.). (2011). *Børn i vanskeligheder – Samarbejde på tværs*. Dansk Psykologisk Forlag: 61-88
- Schwarz, I. (2008). Deltagelse og samarbejde I praksisforskning. I: Schwarz, I, Gleerup, J., Soelmark, E., Andersen, E. & Kruse, B. (red.): *Børneperspektiver på døgninstitutioner – inddragelse af og samarbejde med børn og forældre*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Scheper-Hughes, N. (1995). 'The primacy of the ethical. Propositions for a militant anthropology', *Current Anthropology*, vol. 36, no. 3, side 409-420.
- Small, J. (1999). *Memory-Work: An introduction*. Sydney: University of Technology. [http://epress.lib.uts.edu.au/dspace/bitstream/handle/2100/412/Memory-work %20- %20An %20](http://epress.lib.uts.edu.au/dspace/bitstream/handle/2100/412/Memory-work%20-%20An%20)

Introduction.pdf?sequence=1, Lokaliseret på
World Wide Web d. 8 november 2010

- Wyatt, J. & Davies, B (2011). Ethics. I: Wyatt, J,
Gale, K, Gannon, S & Davies, B. *Deleuze &
Collaborative Writing: An Immanent plane of
composition*. Peter Lang. New York, s 105- 129
- Wyatt, J, Gale, K. Gannon, S. & Davies, B. (2011).
*Deleuze & Collaborative writing: An immanent
plane of composition*. New York: Peter Lang.